

KOINONIA

*A Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközösségének
teológiai folyóirata*

SZERKESZTI: Gémes István

2008. Bertalan apostol ünnepén

73. szám

TARTALOM

Hafenschér Károly: Sola Scriptura	1
Gémes István: Pál filozófus-mérlegen	6
Boór János: Traduttore – traditore	13
Glatz József: Az óriásalma	20
„Vigyázó szemetek Kínára vessétek”	21
Tiszteletadás:	22
Paul Gerhardt: Ébredj, szívem	23
Bertalan apostol napja	24

***

„Bibliai egzegézisnek nem kell és nem is szabad egysíkúnak lennie, sokkal inkább kell nyitott legyen a magyarázati változatok ténylegesen meglévő lehetőségei felé! Pozitívan értve: Isten ígéje rejtett gazdagsága ezáltal csak még nyilvánvalóbbá lesz. A megértési folyamat többsíkúságában a „multiplicity of approach” (a megközelítés sokszorosossága) nyer „fundamentum in re”-t és ezért teljesen legitím.

Az ismeretteóriai érveléshez járul annak belátása is, hogy a megközelítési formák pluralitása tükörképe a mindenkori társadalmi valóságnak. Olyan világban élünk, amelyben különböző csoportokban nagyon sokféle vallási felfogás létezik egymás mellett. Értelmetlen lenne hát mindezen „frakciók” megközelítési és használati formáit tiltó táblák és tabuizálás segítségével elnyomni vagy szabályozni akarni. Csődöt mond minden kísérlet, amely összes kortársunkat kizárólag egy megközelítési formára akarná felesketni.

Sokkal inkább kell örömmel töltönni el az, hogy a Könyvek Könyve pluralista társadalmainkban is érdeklődésre tart számot.”

(Manfred Oeming, Biblische Hermeneutik. Eine Einführung. 1998.177-178.old.)

***

Szerkesztőség és kiadóhivatal: D-70184 Stuttgart, Gänsheidestr. 9

Tel. 0711/23-49-529 – Fax: 0711/23-49-530

E-Mail: istvan.gemes@freenet.de

Hafenschér Károly:

Sola Scriptura¹

- Evangélikus szempontok a Biblia évére -

Megköszönve a megtisztelő felkérést ebben az aktuális témában, jelzem, hogy semmiképpen sem *vitairatot* írok, hanem *információt* igyekszem nyújtani evangélikus egyházunk teológiai felfogásáról és általános gyakorlatáról ebben a kérdésben. Nem igénylem azt, hogy minden 16. századi és minden 20. századi evangélikus teológus egyetértését tudom nyújtani, de egy általános képet kívánok adni. Témánk aktualitásához tartozik, a cikk írásakor időszerű évi imahét (január) és vele kapcsolatos megnyilatkozások, valamint Joseph Ratzinger (XVI. Benedek): A názáreti Jézus című, hallatlanul népszerű könyve. (I. Irodalom)

Mivel egyházunkban nincs olyan értelemben Tanító Hivatal, mint a római katolikus testvéreknél, nem mondhatom azt sem, hogy dogmatikailag tévedhetetlen és végleges tájékoztatást nyújtok. Csupán a specifikumról beszélek, ami kétségtelenül felismerhető gondolkodásunkban és gyakorlatunkban. Az evangélikus mai megközelítés módját ismertetem, annál is inkább, mivel a 16. század első és második felében lezárt és elfogadott hitvallási irataink nem koporsófedő jellegűen záródtak be, hanem lehetőséget nyújtottak a továbbgondolásra és a korszakoknak megfelelő interpretálására.

Hasonlóan más felekezetekről is elmondhatom a Bibliához történő új megközelítési formákat. A római teológiáról is állíthatjuk, hogy a Tridentinum után is foglalkoztak egyházuk teológusai a Szentírás szolgálatával mint a „két forrás” egyikével. Nem utolsó sorban gondolok a 20. század közepére még a II. Vatikáni Zsinat előtt, az egyik utolsó Pius pápa korszakot indító iratára (Divino Afflante Spiritu enciklikára, 1943, I. Irodalom). Ebben már világossá vált, hogy a történetkritikai módszer ellenzése tarthatatlan. Ugyanakkor a Szentírás, az Egyház könyve és a kegyesség gyülekezeti használatában fontos eszköz a hit gyakorlatában. Ez az enciklika megújította a Szentírás iránt érdeklődő teológusok és laikusok érdeklődését, majd a Zsinat idejében is, és azután, felfrissítette a Kijelentés felé forduló teológiai irányzatot, a filozófiai megalapozottság helyett (Gál Ferenc pl.), és ezzel nagy lépést tettek az ökumenikus párbeszéd folytatásához. A II. Vatikáni Zsinat Dei Verbum konstitúciója a két kinyilatkoztatásról és a Szentírásról már ökumenikus szempontból úgy közelít más felekezetek meggyőződéséhez, hogy azt nem lehet hasonlítani az Aquinoi Tamás féle filozófiai megközelítéshez. Kívülállóként, de őszintén érdeklődőként évtizedek óta figyelemmel kísértem, mit jelentett ez a 20. századi radikális megújulás a Római Katolikus Egyházban mind a teológusok, mind a laikusok érdeklődésében, új utak keresésében, a Szentírás iránti éhség megnyilatkozásaiban. Ez a szerintünk örvendetes irányváltoztatás az egész ökumenében figyelmet keltett, megmozgatta a bibliai tudományok képviselőit, és egyúttal a plébániák szintjén a Biblia tanulmányozására, megbecsülésére, tartalmának és kifejezőmódjainak ismeretére sarkalt, valamint a római egyház liturgikus életében is új helyet biztosított a bibliai szövegek használatában, a „szentbeszéd” formálódásában, vagyis az evangélium hirdetés irányában jelentős elmozdulás történt.

---

¹ Megjelent: Távlatok, 2008.1.sz.

Református testvéreink is világszerte a 20. század húszas éveitől kezdve, főleg Karl Barth újreformátori teológiai felfogása nyomán újra gondolkodtak a Szentírás helyéről, nem csupán a szűkebben értett biblikus teológia területén, hanem a dogmatikában, etikában és igehirdetésekből nyomon követhetően. Vagyis nem szorítkoztak a náluk leginkább használt II. Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté szavainak ismétlésére. Mindent Szentírás-központúan igyekeztek elrendezni a teológiai tudományokban és a gyakorlati igehirdetésben egyaránt. Színezi a kérdést, hogy a Református Egyházban vannak fundamentalista jellegű körök, vagy olyan evangélikál irányzatok, amelyek más, ún. protestáns felekezetekben is előfordulnak, de református szempontból világméretűen a Szentírás központi helyét biztosítani tudták a spekulatív teológiával szemben, sőt az Ószövetség és Újszövetség azonos hangsúlyozásával jelentős szerepet biztosítottak a gyülekezeti igehirdetésekből és tanításban egyaránt. Részben újra visszanyúltak a *Lectio continua* kálvini gyakorlatához, az egyes bibliai könyvek azonos értékeléséhez (pl. Eszter, Rúth könyve, Bölcsesség irodalom stb.). Mózes, a próféták szavai még Jézus igehirdetésének kontrollja nélkül is forrásjellegűvé váltak, és jellemzőek lettek a 20. század kétharmadának református karakterében. Nekünk mindig megbecsüléssel kell tekintenünk református testvéreink Biblia-szeretetére (l. Lucas Vischer: A világot átfogó református család c. kitűnő összefoglaló írását, Budapest 2000. *Sub verbo*: a Biblia tekintélye, 64 kk).

Evangélikus jellegzetességek:

1. A *Sola scriptura* kifejezés tudatosan többes számú, úgy amint Pál apostol használja az első húsvéti híradás háttéréként az 1Kor 15-ben: „Meghalt az írások szerint és feltámadott az írások szerint”, vagyis, ami történt Jézussal halálában és feltámadásában, az az ősi írásoknak megfelelő messiási prófécia beteljesedése. Az ősi és mai fordítások szerint egyértelmű a „kata tas graphas” interpretációja.
2. A *Sola scriptura* kifejezés nálunk úgy értendő, hogy az ún. négy „hitelvi solus”-ban a *sola Christus* egyértelmű főtételként szerepel és határozza meg a másik három kifejezést. A *sola gratia*, a *sola fide* és a *sola scriptura* egyaránt csak ez alatt a meghatározás alatt érthető. A *sola gratia* Krisztus miatt értelmezhető, hogy ti. nincs szerepe az emberi meritumnak az üdvösség dolgában. A *sola fide* azt jelenti, hogy nem cselekedetekkel szerezhető meg az üdvösség, hanem Krisztusban való hit által, és a *Sola scriptura*, hogy az írásoknak megfelelő Krisztus-hit alapján kezeljük a Bibliát. Nem könyv-vallásnak tekintjük egyházunkat, hanem személyhez kötjük írásértelmezésünket is. Itt látok hasonlóságot Joseph Ratzinger felfogásában, így fogalmazom: Jézus Krisztus központú teológiájában. Tudatosan használom együtt a názáreti Jézus nevet és a hit Krisztusa jelzőt. Ugyanígy mi is szeretjük ugyan Pál apostol írásait, de nem valljuk, hogy nem érdekel minket a testi Jézus „kata szarka”, csak a „kata pneumata”.
3. Az evangélikus felfogásra jellemző, amit Luther így fogalmazott: az a Szentírásban a kijelentés, ami elsősorban Krisztusra utal (*quod Christum treibt*). Ez egyúttal ún. retrospektív felfogása az Ószövetségnek, vagyis a Krisztus-eseményen keresztül teljesedett mindaz, amire az Ószövetség utalt.
4. Mindez bátorítást ad arra, hogy szabad „contra Mosem” prédikálni abban az esetben, ha egy újszövetségi textusban Krisztus mást mond, mint a mózesi hagyomány vagy a próféták egyoldalúan szigorú igehirdetése. Krisztus beszéde az a kőszikla, amire építeni lehet a Hegyi beszéd coda-ja szerint a bölcs embernek, és akkor már jöhet árvíz, vihar stb., háza megmarad. Krisztus szava a

bázis, amin épül az egyház. Felfogásunk szerint Péter vallomása is Krisztus hitét illetően az a szó, amit Jézus igenel, és egyháza alapkövévé teszi. Ez az Ige, amit Pál apostol Krisztus személyéhez kötött fundamentumnak hirdet. Ehhez kell újra meg újra naponta megtérni, hogy amit erre az alapra építettünk, megmaradjon. Jézus Krisztus urasága nemcsak a levelekben, hanem az evangéliumokban is evidens. Akit megfeszítettek, azt valóban Úrrá tette az Atya – olvassuk az első pünkösdi prédikációban és ugyanez érvényes az evangéliumok Jézus-bemutatóban is. Ő az Ura a szombatnak, a törvénynek és a templomnak is. Ura az Írásoknak is, mert magára vonatkoztatja azokat, mint ahogy tanítványai látták: Ura a természetnek, tengernek, viharoknak, a Római Birodalom képviselője felett áll. Ura a démonoknak, a sátánnak is, Ura a térnek és időnek és csak az ő urasága alatt Szentírás a Biblia. Beszéde nem hasonlítható más emberi szóhoz. Jn 7, 45-56-ban olvassuk: „A szolgák visszatértek a papokhoz és farizeusokhoz, akik kérdőre vonták őket, miért nem hozták magukkal Jézust.” A szolgák mentegőzve így feleltek: „Még sohasem beszélt így ember, ahogyan Ő beszél”. Urunk szava a szikla, amire építeni lehet. Szava gyógyít beteget, mobilizál a közeledésre és távolodásra: jöjjetek és menjetek. Vigasztal és bátorít: ne féljétek, én vagyok. Másképpen teremtő szó, ahogy a Teremtés könyvében olvassuk: „szólt és meglett”, vagy később: „vagyok, aki itt vagyok” – hangzik a bemutatkozás az égő, de el nem égő csipkebokorból.

5. Evangélikus felfogásunk hangsúlyozza a viva vox evangelium primátusát, vagyis a hirdetett Ige elsőbbségét. Élő igévé egy textus úgy válik, ha a tanú ajkán újra Krisztus maga szólal meg. Ez a titok ugyanaz, mint a szentségekkel kapcsolatban gyakran használt in, cum, sub kifejezés. Vagyis merész módon valljuk, hogy a Krisztus ajkán elhangzott ige újra hangzik az evangéliumot hirdető szolga szájából.
6. A solus Christus elv azt is jelenti, hogy sem Kéfás, sem Apollós, sem Pál apostol nem hasonlítható Jézus Krisztus személyéhez és szavaihoz. A plántálók és öntözők munkája nyomán a növekedést Krisztus adja.
7. Ma már nem feszül ellentét a scriptura és traditio egyoldalú hangsúlyozása között, mert minden evangélikus teológus vallja, hogy előbb volt a szóbeli hagyomány, az evangélium szóbeli tradíciója, mint az Újszövetség iratainak keletkezése. Így a gyakran emlegetett „két forrás” megjelölés elavulttá vált. Ezért tesz különbséget Pál apostol saját véleménye és a krisztusi kijelentés között több ízben is.
8. Az evangélikus Krisztus-hit fogalom elsősorban bizalmat jelent Krisztus iránt (fiducia vagy konfidencia). Merész hitünk nem egyszerűen a bűnös megigazulását vallja, hanem az istentelen ember megigazítását. (Luther használja a latin impius szót a bűnös helyett).

A fentiek ismeretében joggal mondhatjuk, hogy a Szentírás forráskezelésében speciális evangélikus jellegzetességről lehet beszélni. Kívülállók szerint a teljes Szentírás megszegényítése, mondanivalójának redukálása érzékelhető az evangélikus felfogásban. Ugyanakkor mi ezt tömörítésnek, kondenzálásnak tartjuk. Jellemző, hogy a Közös Nyilatkozat (1999, Augsburg) aláírásakor a dél-német rádió riportere megkérdezte az evangélikus szóvivőt, nem jelenti-e felfogásunk a Szentírás teljes mondanivalójának túlegyszerűsítését, mire a válasz ez volt: „ez csupán kondenzálás, a lényegre mutató, egy központ tudatos vállalása, egy koordináta rendszer nulla pontja”. Ebben a koordináta rendszerben mindent el tudunk helyezni. Ezért ugyan nem beszélhetünk

evangélikus világnézetéről, – ez a kifejezés a német evangélikus háttéren nagyon leterhelt – de azért különösen az értelmiség számára szükséges olyan lehetőséget adni, amiben mai emberként is ismereteket, eseményeket, tendenciákat logikusan el lehet helyezni... (pl. kulturális, morális, társadalmi értékeket is).

Ezután megpróbálom témánk aktualitását érzékeltetni:

1. Ma a Szentírás iránt érdeklődés mutatkozik társadalmunkban, nem csupán keresztény körökben. Különböző média adók függetlenül pártállástól programukba felveszik a Biblia általános vagy egy-egy részletre kiterjedő ismertetését. Ha vannak is néha gyalázkodó, gúnyolódó cikkek, ez mégsem változtat a lényegen: kívülállók és katekézisben nem részesült, de aktív gyülekezetben élő keresztények érdeklődést mutatnak a Biblia jobb megértésére (felnőtt katekézis, bibliaiskolák stb.).
2. A fordítások ügye eleven kérdés a Bibliával kapcsolatban. Az eredeti szöveg tekintélye kétségtelen a történelmi felekezetekben, a héber, az arám, a görög szöveg irányt adó, még a latinhoz szokott római testvéreinknél is. Ugyanakkor megértem az eredeti szöveg intencióját: hirdetjük, hogy minden nemzedéknek újra kell a fordítás szolgálatát elvégezni, hogy érthető legyen mondanivalónk. Az eredeti szöveg fordítása nem szent szöveg, hanem gyakorlati szükséglet. Korhoz kötött nyelven készült fordításokat újra kell interpretálni, a lényeget megtartva, de mai nyelven és gondolkodás szerint érthetően. Luther nem használta a fordítás szót. Így fogalmazhatjuk, a Reformátor nem „übersetzte die Bibel”, hanem „verdeutsche die Bibel”. Lényegében a reformátorok és ide érttem Pázmány Pétert is, nem fordították a bibliai szöveget, hanem magyarították, hogy a magyar kortársak, tudósok és egyszerű nép tagjai nyelvükön érthessék a Szentírás szavait, és megszólalt magyarul az Isten igéje. A Koránról vallják az iszlám hívei azt, hogy az égből hullt alá ez a szent könyv és csak arabul eredeti, minden fordítás csupán kísérlet lehet. A történelmi keresztény egyházak máshogyan tekintik az újra meg újra kötelező bibliafordítás ügyét, mernek javítani a legkülönbözőbb szövegekben, ha új feltárások születtek az eredeti szöveget illetően.

Kétségtelen, hogy az idő mélységében találunk olyan kincseket, amiket a kutató hívő ember is nagyra becsül, de egyetlen fordítást sem tart időtlennek. Ma már számunkra is evidens, hogy nem Luther volt az első, aki németre fordította a Bibliát vagy annak egyes részeit (pl. a 42 soros Biblia), vagy magyar vonatkozásban a Münchener Kódexben található négy evangélium szövege messze a Reformáció előtt már olvasott textus volt, ugyanígy az egyes perikópa részletek magyar változata sokkal a Reformáció ideje előtt készültek. Más nyelvekben is így van ez. Angolul pl. a Wicliff(e)-féle fordítás megelőzte az 1611-es King James szöveget. Ez utóbbi kb. háromszáz évig minden angolul beszélő közösségnek természetes alapszövege volt. Ma már nem az. Újabb és újabb brit és amerikai fordítások kerülnek kezünkbe. A németeknél, skandinávoknál ugyanez a folyamat megy végbe. Külön kiemelendő az ún. Jeruzsálemi Francia Biblia, ami mértékadóvá vált a franciául beszélő országokban. Mindenki érzi ma, hogy ha nem merjük újraértelmezni az Írást, és mai nyelvet használni, úgy a Szentírással ugyanaz történik, mint az ószláv nyelvű fordítással, vagy az örmény, kopt, gót fordításokkal. Már Jézus korában is úgy volt, hogy a szent héber

nyelvet nem értették az arámul vagy görögül beszélő kortársak. Írástudó az volt, aki mindkét nyelvet, az eredetit és a beszélt nyelvet egyaránt értette...

Összefoglalás

Szerencsésnek tartom a Biblia évében, hogy a Távlatok egy egész számot témánknak szentelt, és benne azt a nagyvonalúságot, hogy más felekezet íróját is megszólította. Nem elég ugyanis az egyes egyházi hetilapok bibliaévi feldolgozása, szükséges az egymásra figyelést kifejezni magasabb szinten is. Reménységemet fejezem ki, amikor azt állítom, hogy a 21. században újra találkozhat a történelmi kereszténység egyes felekezete a Biblia szövegének területén. Úgy látszik, nem elég, ha pl. a Confessio Augustana vagy a Tridentinum szövegéhez térünk vissza közös alapot keresve. Az sem elég, ha az első évezred zsinatainak kodifikált, elfogadott szövegét tartjuk közös alapnak. Tapasztalatom az, hogy nemzetközi és felekezetközi konferenciákon a biblikus teológusok értik meg először egymást (a patrisztikusok, az egyháztörténészek, a szisztematikuskok több előítélettel küzdenek). Beoszthatjuk ugyan gondolati rendszereinket az igazságok hierarchiája vagy a koncentrikus körök területére, hogy így próbáljuk megérteni egymást, de úgy látszik, ez sem vált igazi megoldássá az elmúlt században. Ha azonban a Biblia sokszor naiv vagy narratív történeteit, tanítását, evangéliumi mondanivalóját akarjuk közösen értelmezni, úgy magukra a Szentírásokra kell gondolnunk. Máshogyan közelített Péter és köre, Pál apostol és köre, Jakab apostol és köre, mint pl. János, mégis a lényeg ugyanaz volt: Isten szeretetének tolmácsolása, a nagy titok felfedésével, ami a Krisztusban kijelentett jó hír. Nagyra becsülöm ugyan a 20. század egységtörekvéseit, magam is kivettem szerényen részemem belőle, de mintha ez a folyamat elakadt volna, még a kölcsönös recepciót nyert Közös Nyilatkozat esetében is. A Szentírás azonban még mindig reményt keltő találkozási pont lehet. Ne elégedjünk meg a Szentírás kulturális hatásának bemutatásával a Biblia évében sem, hogy ti. a zene, a festészet, a szobrászat, az irodalom területén milyen hatással és impulzussal volt. Vegyük komolyabban, hogy van egy igazabb, biztosabb bázisunk, fundamentumunk: a Biblia, s annak „magja és csillaga, Jézus Krisztus”.

Irodalom (csak a rk. kiadványokat érzékeltetem itt. A protestáns művek végtelen sora már nem fér be a keretünkbe:

1. A II. Vatikáni Zsinat tanítása SzIT, Budapest, 1986 3. Kiadás p. 151-156.. Sub verbo Dei verbum: az okmány + magyarázat (Dr. Kelemen Vendel)
2. A II. VZs dokumentumainak magyarázata 40 év távlatából. Szerk.: Kránitz Mihály. SzIT, Budapest
3. Dei Verbum 2002 (új előszó), 321 kk. Magyarázat: Várnai Jakab, hangsúly: 12., 23.§
4. Divino afflante enciklika. 1950 május. + irodalom!
5. Szótárak, egzegézisek, kommentárok sora
6. Mihály Kránitz: Ökumenische Bestrebungen in der katholischen Kirche. Folia Theologica, 17. 2006.
7. Istenkereső tudósok. Szerk.: Kránitz Mihály, Új Ember, Budapest, 2007. (Alszegehy Zoltán SJ, Békés Gellért OSB, Gál Ferenc, Kosztolányi István, Mócsi Imre SJ, Radó Polikarp OSB Szentírással kapcsolatos tanulmányok).
8. Jerome Murphy-O'Connor OP: Pál története. Magyarul. Európa Kiadó, 2007. Fordította: Lischka Endre
9. Joseph Ratzinger (XVI. Benedek pápa): A názáreti Jézus I. SzIT, Budapest, 1007. Fordította: Dr. Rokay Zoltán. (Hangsúly: Előszó, Bevezetés, 10.§.)

Gémes István:

Pál filozófus-mérlegen

A teológus céh nem igen látszik eddig tudomást szerezni arról, hogy Pál apostol munkáját és tanítását fölfedezte a szekuláris, filozófiai kutatás is. S ez a felfedezés – érdekes módon –, valahogy mintha következménye lenne a zsidó teológiai kutatás törekvésének, amellyel Jézus után, a Tarzoszi Pált is „hazahozni“ kívánja. A megokolás igen egyszerűen hangzik: minden eddigi fenntartás és a hagyományos szemrehányások ellenére, Pál mégis csak a zsidó szellemiségnek olyan lelkes elkötelezettje, aki Krisztus-misszionáriusként sem tagadta meg atyái örökségét. Az pedig még a legnegatívabb zsidó körökben is elismert tény, hogy éppen ez a zsidó Pál rövid élete alatt olyan szellemi „forradalmat“ produkált, mint még alig is valaki, az emberiség történelme során. Ennek a nagy műnek a jelentőségét az sem homályosíthatja el, ha zsidó bírálói munkájának indítékait, sikere motívumait és ténykedésének a zsidóságra nézve káros következményei megítélését ma is a legszélesebb értékelési skálán helyezik el.

A palettán a múlt század közepetáján új színfolt jelent meg, amivel Pál „hazahozatala“ egészen új távlatot nyert. Kutatók egyre inkább fordultak Pál zsidó kontextusa felé. Ennek egyik része volt a megállapítás, hogy Pál hite alapvetően magán viseli a zsidó messianizmus kétségtelen jegyeit. Következésképpen levelei a zsidó hagyomány legigényesebb „messiási traktátusai“. Főleg W.D. Davies „Paul and Rabbinic Judaism“ című műve nemcsak szakított az apostol hagyományosan negatív, zsidó megítélésével, hanem egyenesen kategzochén messiási karakterét emelte ki az eddig inkább csak hitehagyó árulóként szidott Pál hitének.

Ennek a radikális

szemléletváltozásnak volt már előtörténete is. A Frankfurti Iskola néven elhíresült, materialista szemléletű kritikai filozófia már régebben előkészítette számára a talajt. Ennek első filozófus-generációjához tartozott Walter Benjamin (1892-1940), akinek történetfilozófiája egyik jelentős „mellékterméke“ volt a zsidó messianizmus újraélesztése. Benjamin szerint csak a messianikus teológia képes megértetni a folyó, zavaros történelmet és egyedül tud csak tartást adni egyénnek, de társadalomnak is. Ennek kidolgozása elé azonban komoly akadályok tornyosulnak. Egyrészt a szekularizálódott világban a vallás, mint olyan, nem befolyásolja, még kevésbé alakítja a társadalom életét. Ez nagy baj, mert most minden erőfeszítés arra kell irányuljon, hogy a „felfüggesztett hitű“ (Kierkegaard) társadalmi egyedek újra rádöbbenjenek társadalomformáló szerepük komolyanvételére. Másrészt világos, hogy a vallás csak akkor foglalhatja el elvesztett, méltó helyét a társadalomban, ha kimondottan materialista kiindulópontot választ stratégiája sikerültéhez, vagyis komolyan veszi kritikai funkciója reaktiválásának szükségességét. Benjamin egyenesen „obszcén titoknak“ nevezi azt a vallást, amelyről a modern világ azt próbálja elhítenni, hogy „magánügy“. Ami magánügy, az nem lehet kovásszá a társadalomban.

A keményen baloldali Frankfurti Iskolától elindult inspiráció a múlt század nyolcvanas éveire érett be annyira, hogy a Benjamin-meghatározta irányba induljon el valamiféle kutatás. Ezt is megnehezítette néhány körülmény. Miután ugyanis a zsidó Jézus-kutatás hirtelen a „zsidó Krisztus újbóli feltámadását“ ünnepelte, szükség volt mindannak lehántására, amit a keresztény hagyomány időközben Jézusra aggatott. Kellt tehát, éppen a kereszténységben belül, olyan valakit keresni, aki már a maga idején is

ezt a húsvét előtti Názáreti Jézust, mint történelmi személyt, egyszerűen ignorálta. Pálnál jobbat ennél keresve sem lehetett volna találni, akit, saját bevallása szerint, a *Jesus kata szarka* (2Kor 5,17) nem érdekelt, hanem csak a keresztfeszített és feltámadt Messiás, azaz Krisztus. Erre az eszmére ácsolhatott össze keresztény gyülekezetnek nevezett pártot, annak világméretű stratégiát dolgozott ki, s ezzel lett világhódító sikeressé. Mivel pedig maga nem tartozott a Názáreti Jézus köréhez, ezért tudta a zsidóság belüli áttörést vagy kitörést végrehajtani. Nem az egyik zsidó szektából egy másik zsidó szektát hozott így létre, hanem a legalista zsidó világból kitörve, a kereszténységet tette az egyetemesség, az univerzalizmus vallásává. Eközben ő maga megmaradt zsidónak, amennyiben az új vallásba sikerült átmentenie a zsidóság gondolkodásában már hanyatlóban levő eredeti zsidó messianizmust. Nem szabad, hogy megtévesszen bennünket a keresztény hermeneutika évszázadokon át beidegződött törekvése a páli iratok messiási jellegének teljes mellőzésére, sőt eltüntetésére.

Nos, ezeknek a feladatoknak felismerésére és végiggondolására kellett egy új generációnak vállalkoznia.

Az egyik berlini

egyetemen tanító filozófus, Jacob Taubes nevét kell itt mindenekelőtt megemlíteni. A zürichi rabbi fia meghívást kapott Berlinbe a filozófiai tanszékre. Innen hívta meg a heidelbergi egyetem filozófiai kara előadás tartására 1968-ban, éppen a németországi nagy diáktüntetések legforróbb fázisa kellős közepén. Szinte tálcán kínálkozott tehát az alkalom, hogy a diákok ügyét is valamiképpen támogató témát válasszon. A heidelbergiek nem csalódtak, mert Taubes „Die politische Theologie des Paulus“ címen tartotta meg előadását. Az egyhetes szeminárium megtette a maga hatását, de nincs különösebb nyoma annak, hogy ennek azonnal valami közvetlen következménye maradt volna meg. Egyébként Taubes hamarosan meg is halt és Pál dekompozíciós értelmezésére talán fátylat is lehetett volna borítani. Azonban hét évvel később poszthumusz jelentette meg szemináriuma anyagát, azonos cím alatt, Aleida és Jan Assmann, a heidelbergi neves egyiptológus házaspár. A „politikai“ Pál ügyét ezután már nem lehetett tárgyalatlanul félretenni. S a körülmények is éretteknek látszottak a téma továbbfolytatására. Közben felerősödött az európai kereszténység által képviselt „vallás“ agóniája és a közéletben történt visszaszorulása is. A kereszténységé, amely évszázadok óta szinte kizárólagos érvénnyel képviselte és alkalmazta a keresztény normatívákat. Úrrá lett azonban időközben a globalizációs szemlélet, amelynek kizárólagos összekötő kapcsa a pénz, a tőke, az üzlet. A technikai civilizáció gyors fejlődése pedig még csak felgyorsította a bomlás folyamatát. Kellott tehát az univerzalizmusnak egy ideológus, aki képes lenne maga mögé sorakoztatni a különböző, divergáló irányzatokat, hogy a vallás tekintélyét visszaállítsa a társadalomban.

Taubes előadásának könyvben való megjelenésével új lendületet kapott a „politikus Pál“ üzenetének kibontása. Amikor azért a los-angelesi University of California-n 2002. áprilisában háromnapos szümpoziont rendeztek „Paul and Modernity“ címmel, egyszerre látható volt, hogy ez a baloldali ihletettséggű kutatás mennyire szinte kizárólagos igénnyel látja Pálban az emberiség jövőjének az apostolát. Végeredményben nem kisebb feladat előtt áll a kutatás – szölt a szümpozion üzenete –, minthogy újra visszajándékozza az emberiségnek azt a zsidó Pált, aki nem kevesebbet, mint alapvető messiási szövegeit bocsátja rendelkezésére az enervált nyugati kultúrának. Szóba se jöhet ezért a vallás társadalomból való kiszorítása. Ellenkezőleg: vissza kell szerezni méltó helyét – ezotéria és fundamentalizmus helyett –, a társadalmi, politikai hatása megszilárdítása érdekében. Ez korunk Pál nyújtotta egyetlen „mentőöve“!

A szümpozion fontosabb szereplői voltak: Giorgio Agamben (Velence), Alain Badiou (Párizs) és Slavoj Žižek (Ljubjana), baloldali, többé-kevésbé vallási kötődés nélküli vagy kimondottan ateista filozófusok. Egyöntetűen hangzott el Los Angelesben, hogy Pál leveleinek messiási üzenete kibontása a legfontosabb feladat. Ez adhatja az emberiség egyetemességének teológiai alapvetését. Amikor az evangéliumokat még meg sem írták, amelyek a zsidó Jézust és mozgalmát inkább igyekeztek leszakítani a zsidóság testéről, Pál már megírta messiási üzenetű leveleit Kr.u. 50 és 58 között. Méltó tehát, hogy ezeket a leveleket a zsidóság politikai teológiájának összefüggésében vizsgáljuk és a mai szükségletekhez igazítsuk.

Pál leveleinek

politikai felértékelése a kutatás következő, lefontosabb lépése. Hangsúlyt kaptak a jóval az evangéliumok előtt keletkezett levelek, elsősorban úgy mint a „legrégebb keresztény szövegek“. Sőt, ezek lettek a kutatásban „az Újtestamentum egyetlen, igazi tanító szövegei“, – ahogy azt Badiou fogalmazta. Tanító szövegei abban az értelemben, hogy nem érdeklik őket a Jézus földi életével kapcsolatos történetek, elbeszélések, példázatok, ahogy azt az evangéliumok később helytelenül teszik, hanem összpontosítanak a lényegre: a megfeszített és feltámadott Messiásra, azaz Krisztusra. Tehát igazi krisztológiát, jobban mondva messianológiát hirdetnek meg. Ennek tartalma alapvetően elég ahhoz, hogy világunkat forradalmasítsa és megváltoztassa. Pál tudatosan mondott le mindenféle bölcsességről, csodákról és egyéb történelminek tartott „margináliákról“ (Badiou). Ezzel is nyomatékosított annak a szándékának, hogy nem az egyik zsidó szektát akarja egy másikba fordítani. Ő megmaradt a zsidóságon belül, s ott végezte el az „áttörést“ (Žižek), amit már Benjamin is „jogalkotó erőszaknak“ (rechtssetzende Gewalt) nevezett.

Agamben Pál Római levelét választotta elsősorban kutatása tárgyául. Nyilván motiválta – ahogy ezt be is vallja –, hogy éppen ez a levél mutatta meg forradalmi erejét az emberiség történelmének egy-egy fordulópontján, s főleg a kereszténység számára volt korszakalkotó jelentőségű. Így volt ez a középkor legnagyobb teológusa, Szent Ágoston esetében, az isteni kegyelmet kizárólagos igénnyel a középpontba állító Luther újkori mozgalmában, de az évszázadokon át elliberalizálódott, modernkori teológiával leszámoló Barth Károly művében is. Mindhárman a Rm levél magyarázata közben fedeztek fel valamit, ami munkájuk középpontjába helyezve, szinte robbanásszerű hatást váltott ki, – és nem csak a teológiában.

Agamben a párizsi Collège International de Philosophie-ben 1998 októberében tartotta meg először a Rm levél görög szövegének első 10 szaváról előadását: PAULOS DOULOS CHRISTOU JESU KLETOS APHORISMENOS APOSTOLOS EIS EUAGGELIOU THEOU. A szeminárium kezdeti szövege egyre bővült azáltal, hogy azt egymást követően újra meg újra előadta: az 1998/99-es téli szemeszterben a veronai egyetemen, 1999 tavaszán a Northwestern University-n Evanstonban és ugyanazon év októberében a University of California, Berkeley-ben. Kollégákkal és hallgatókkal való közös munkájának köszönhetően mindig újabb részletek kerültek előtérbe, amiket aztán beépített. Röviddel ezután, 2000-ben olaszul ki is adta az anyagot „Il tempo che resta. Un commento alla Lettera ai Romani“ címen. (Német fordítása a Suhrkampnál jelent meg hat évvel később: Die Zeit, die bleibt).

A messiási idő.

Szemináriuma, majd könyve legfontosabb és „legsürgősebb“ célját ebben jelölte meg: „Újra vissza kell állítani érvényét Pál leveleinek, mint a nyugati kultúra alapvető-

en messiási szövegeinek.“ Ennek a kidolgozása csak akkor lehetséges, ha rájövünk, hogy Pál üzenetét a *messiási idő* strukturálásánál kell mindenekelőtt megragadnunk. Meg kell értenünk, hogy nála emlékezés és reménység, jelen és múlt, eredet és cél, teljesség és hiány mind az időértelmezésével függ össze. Ezért – a szemináriuma célja is ez! –, meg kell fejtenünk és helyesen kell értelmeznünk azt, amit Pál HO NYN KAIROS, azaz a „jelen idő“ kifejezésen ért.

Agamben sajátos filológiai okfejtéssel mutatja ki, hogy ez a páli kifejezés a most folyó „jelenlegi időt“ jelenti. Ezt a fordítását a *kairos* és a *chronos* időfogalmak egybeesésével támasztja alá. Szerint a kettő egyáltalán nem opponense egymásnak, inkább egymásba folyik. Érdekes módon a Corpus Hippocraticum-ban talált erre bizonyítékot. Ott ez áll: *Chronos esti en hó kairos kai kairos esti en hó ou pollos chronosz.* – Pontosan ebben az annyira tipikus zsidó fogalomban otthonos Pál. A messiási világ ugyanis nem másfajta, még várandó, hanem a mi profán, mostani világunk, *pollos chronosz*, azaz kis idői különbséggel. „Pálnál a messiási idő nem egy az *ólám hazze* és *ólám habba* közötti harmadik időszak, hanem amelyben a múlt a jelenbe és a jelen a múltba tolódik el. Benne nyer aktualitást a (lezárt) múlt, miközben a (befejezetlen) jelen bizonyos értelmű befejezettséget nyer.“ A PAROUSIA sem a keresztény értelmezés szerinti Jézus második jövetele, mert a PARA+ OUSIA szó-összekapcsolás „mellette levést“ jelent, azaz a jelen idő „maga mellett“ áll. – Ugyanígy demitológizálást végez Agamben az 1000 éves uralommal, a CHILIASMUS-szal is. Itt a szokványos magyarázat elleni főérve az, hogy Pál gondolkodásával nem fér össze semmiféle „közbenső idő“ elképzelése, hanem nála az AION HOUTOS „közvetlenül az örök isteni uralomba torkollik“. Más szóval: a BASILEIA CRISTOU ma és itt jelenvaló valóságot jelöl meg, vagy Agamben kifejezésével: a HO NYN KAIROS a messiási idő terminus technicus.

Szerinte itt találkozunk a BASILEIA CRISTOU értelmezésével Marx elmélete az őstörténetről és a történelem átmeneti szakaszáról. Igen, Pál jól értette Luk 17,21-et: a BASILEIA TOU THEOU ESTIN ENTOS HÜMON nem „bennetek“-kel vagy „közöttetek“-kel fordítandó, hanem: a „kezetekben, a hatókörökben“ van.

Lehántandó tehát a páli időfogalomról minden eschatológikus jelleg, mert az eschaton már ma valóság, ill. a ma az eschaton! Amennyiben tehát Pál időfogalma a jelenbe vezet el bennünket, annyiban beszélhetünk nála a mai történetet irányító, inspiráló, bíráló és biztató, az egész világ és a társadalom élet áttekintő „teológiáról“. Ez pedig így eminensen „politikai teológia“. S ha politikai, akkor viszont csak univerzális lehet. S mivel politikai, ezért nem zárható ki a társadalom életéből. Különben is túlél mindenfajta változást és a kultúrák fölött áll. Ezért is adhat „ideológiai töltést“ a társadalomnak.

Ennek megfelelően komolyan kell vennie „therapeutikus“ és „kritikai“ funkcióját (Žižek). Ezáltal bizonyosodna be Benjamin első történetfilozófiai tézise, amely szerint „Mindig is a teológiának nevezett bábnak (=Puppe) kell nyernie, amennyiben a történelmi materializmust állítja a szolgálatába...“ Žižek még hozzáteszi, hogy „igazi történelmi materialista különben is csak az lehet, aki a kereszténységben már tapasztalatokat szerzett.“

Lelkesen üdvözölte

Alain Badiou Agamen Rm kommentárját és még csak aláhúzta annak alapvető jelentőségét. Külön kiemelte a mű maximáját, amely szerint „Pál levelei és a mai kor között titkos összefüggés áll fenn, amit nem szabad ignorálnunk.“ Ezért nem állíthatja többé, hogy „Pál (nem) egy új vallás megalapítója – ahogy azt a zsidó kutatók évszázadokon át monoton módon a szemére vetették –, hanem „a zsidó messianizmus legigényesebb képviselője“. Nem az univerzalitás feltalálója ugyan, de az, aki „a népek szétszakított-

ságát egy újabb szakítással múlta felül.“ Igy Badiou, „Saint Paul ou la naissance de l’universalisme“ (1998) című könyvében.

Ez az új időértelmezés, az idő illetően új megtapasztalása fordítja meg a múlt és a jövő, az emlékezés és a reménység viszonyát. Nem mint az idők végét állítja elénk a messiási kairoszt, hanem, mint „a jelenlegi idő és minden idők paradigmáját.“

A kutatás súlypontja

most már a jog, a rend, a törvény, valamint az isteni igazság körére tolódik el. Az elsővel a társadalomnak mindig is foglalkoznia kell, mert az a tapasztalata, hogy léte és fennmaradása csak általa látszik biztosítottnak és biztosíthatónak. Törvények nélkül nincs társadalmi együttélés, szoktuk mondani joggal. Kant szerint a törvény a „legfőbb jó“ és nála semmi sem értékesebb. Igaz lenne, hogy a jog, az erkölcsi törvény képezi számunkra a legtágabb horizontot? Vagy lehetséges valami a „törvényen“ túl is, aminek érvénye van?

A törvény – végső soron –, a ius talionis alkalmazására redukálódna. Szinte „cserekereskedelemre“ buzdít: amennyiben jót teszek, enyém a törvény szerinti menny. Rosszat tettem, azért pokollal fizetnek. Ezen túlmenően: a törvény logikája jogosnak ítéli az áldozatot is. Valamit fel kell áldoznom, megvásárolva vele a biztonságos, sikerteljes életet. De ha Isten halott, akkor maga a törvény is csupán illúzió s minden veszélyeztetetté válik, mert bármi lehetséges.

Pál ellent kell mondjon mindennek. Mégpedig azzal, hogy a törvény követelésével szembeállítja az Isten igazságát. Mert a törvény nem tesz soha szabaddá bennünket. Ellenkezőleg: egyre jobban beleránt a bűnbe. Nem, hogy nem ad biztos életet, de egyre jobban kiszolgáltat a bűnnek. Ennek az áldatlan állapotnak vet véget Isten az ő igazsága meghirdetésével. „Krisztus (értsd: Messiás!) megváltott a törvény átkától“ (Gal 3,13), s vele „törvény **nélkül** jelent meg az Isten igazsága.“ (Rm 3,21). Mégpedig a Jézus Krisztusban való hit által azoknak, akik hisznek.“ (Rm 3,22) – Ám itt Pál nem valami történeti személyhez köti az Isten igazsága megjelenését, hanem a mi hitünkhöz. Hinnem kell, hogy én bármit sem tehetek, mert erre nincsen szükség. Isten ingyen ajándéka ugyanis az igazság. Ezzel ő törli át a csere-gondolkodást csakúgy, mint ahogy megszünteti az áldozathozatal kötelezettségét. Minden feltétel, minden előzetes teljesítmény nélkül függeszti föl Isten az etikai kötelezettséget, s azzal szembeállítja a kegyelmet, a bűnbocsánatot, a halottak feltámasztását.

Hogyan „működik“ ez? Először is úgy, hogy „Krisztus a törvény vége“(Rm 10,4). Ez a Messiás jelenlétét jelenti. Ugyanakkor a törvénynek mégis célhoz kell érnie. Igen, ez meg is történik, mert „a törvény betöltése a szeretet“ (Rm 13,10). Ebben éri el a célját és teszi magát túlhaladottá, fölöslegessé. A Jézus Krisztus érettünk történet halála nyitotta meg így az utat, miközben felszabadított a törvény szolgátságából és ezért „minden szabad nekem...“ (1Kor 10,23). Erre a szabadságra vágyik a társadalom, s ennek egyedüli határa a szeretet. Agamben olvasatában itt központi szerepet játszik a KATARGEIN ige, amelyet az Újtestamentumban csaknem teljesen kisajátít magának Pál. Szembehelyezi vele az ENERGEIN igét, s míg utóbbi a tagjainkban aktív törvény működésére (energia!) vonatkozik, addig a katargein annak hatályon kívül való helyezését jelenti. Innen most már jobban érthető a messiási idő logikája szerint az is, hogy miért dicsekszik Pál az erőtlenségével (2Kor 12,9). Mert az így hatálytalanított törvény megszűnt kötelék, lefogó, szabályozó erő lenni (Rm 7,5-6). Ezért lehet „erős“ az erőtlen, hiszen itt már nincs szükség valami ellenerő magamutogatására.

A messiási idő a törvényfölöttiség korszaka, s ez ad a páli üzenetnek szubverzív jelleget. Az ember azonosságának, jellegének nem szavatolója, meghatározója többé a

törvény, amely eddig a faj, a nép, a társadalom, a nem, az állam kategóriáiba szorította. Ezeknek mindig volt alá-fölé rendelő, elválasztó, kirekesztő és rangsoroló hatása. Ezt a szerepet a szeretet vette át, hatályon kívül helyezve a törvényt. Egészen világos ez az érvelés 2Kor 3,14 mögött, amennyiben azt így, messiási olvasatban értjük: „Mert az ő gondolkodásuk eltompult, mert az Ótestamentum felolvasásakor ugyanaz a lepel mind a mai napig fedetlenül megmaradt, mivel az csak a messianizmusban tűnik el.“

Milyen politikai

következményei lehetnek ennek a gondolatmenetnek? Mindenekelőtt elénk állítja a ténylegesen szabad embert, aki felszabadult a törvény alól. Ha törvényt leváltó szeretet az egyedüli meghatározója, akkor új társadalom, jobban mondva új közösség épült fel, amelyben „nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert mindnyájan egyek vagytok a Messiásban.“ (Gal 3,28). Itt illeti szemrehányás a kereszténységet, amely – éppen, mert tagadta Pál leveleinek messianisztikus értelmezését –, hagyta elszállni a füle mellett ezt a világos üzenetet és elmulasztotta annak teljes érvényesítését. Sőt a történelem mutatja, hogy még ezt is sikertelenül tette.

Másodsorban a szereteten alapuló közösség ellentéte a globalizációra törő kapitalizmusnak, amely kizárólag a pénz, a tőke egyeduralma alatt akarja látni az egész társadalmat. Ennek kísérlete legfeljebb a pénz globalizációját végezheti el, ami által viszont csak újabb kirekesztés, osztódás, diszkrimináció áll elő. Ezzel ellentétben a messiási kor közössége éppen a kirekesztetteket veszi számba és komolyan. Pál szavaival: „Sőt azokat választotta ki az Isten, akik a világ szemében bolondok, nem előkelők, sőt lenézettek, és a semmiket, hogy semmikké tegye a valamiket, hogy egyetlen ember se dicsekedjék az Isten előtt.“ (1Kor 1,27-29) Harmadsorban a 2 Thess levélben említett ANOMIA, azaz a törvényen kívüli titkára is fényt vet a messiási idő. Eszerint a messiási időben fény derül arra, hogy „nyilvánvaló lesz a törvények érvényen kívül való helyezése és mindennemű hatalom illegalitása“ (Žižek). Pál ezt így fejezi ki: „Azután jön a vég, amikor átadja az uralmat Istennek és Atyának, amikor eltöröl minden fejedelemséget, minden hatalmat és erőt“ (1Kor 15,24). Minden átmenet nélkül isteni kézbe juttatja el a történelmet a messiási idő.

Kérdéseket vet fel

ez a meglehetősen szokatlan „teológia“, amelyek közül csak néhányat említünk itt.

1. Agamben egzegézise tiszteletadásra készíti a teológust. Az Újtestamentumi filológia és hermeneutika csaknem minden szeletét ismerő és bíráló tudása elismerést érdemel, még akkor is, ha néhány sajtóságos filológiai „felfedezése“ előtt eléggé tanácstalan az ember. – Nagy kérdés azonban az, hogy amikor ennek az irányzatnak a kutatói olyan tág öleléssel összességükben a páli leveleket hívják tanúul, jogos-e egy levélre leszűkíteni a kutatást? Nem lesz-e a Rm levél első 10 szava csupán olyan gerinc, amelyre rá lehet aggatni – nagy kitérőket téve –, a teljes ideológiai repertoárt? Az eddig megjelent anyagban az elfogadottan páli levelekből tulajdonképpen csak Rm, 1-2 Kor és Gal jutnak szóhoz. Bár a Rm levelet, mint Pál „testamentumát“ nem akarjuk alábecsülni, mégis hol marad az 1 Thess levél a jövő megváltás ígéréteinek vígasztalásával és az Úr tolvajként majdani érkezésével? Vagy a Fil levél a maga „Messiást megnyerni akarásával“ és személyes Messiás-kapcsolatával? S miért hanyagolható el a Filem levél üzenete a fogságban nemzettnek a kis családi közösséggel való visszafogadásával?

2. Meglehetősen nyitott kapukat dönget Agamben, amikor tiltakozik a CHRISTOS szakszerűtlen lefordítása, ill. főnevesítése ellen. Meggondolandó az is, hogy miért tűnt el a páli levelekből a Messiás szó? Mint ahogy az is, hogy nem téves-e Jézus „messiási öntudatáról“ beszélni? Hiszen Pál krisztológiája azonos Pál messiás-tanával: ő nem ismer Jézus Krisztust, hanem csak Jézus messiást vagy messiás-Jézust. Kérdés azonban, hogy a Christos nem válik-e pusztán valaminek a „chiffre“-jévé, aminek már egyáltalán semmi köze nincs a Jézus-történéshez? Nem lesz-e messianológiai kóddá csupán, amely pusztán szekuláris ideológiát takar? Legalább is erre kell gondolnunk, ha ilyen mondatot olvasunk: „Végül is mi más a Krisztus, mint az emberben benne rejlő túlzás neve, a félelemkeltő surplus, amit a boldogtalan Pilátus már csak ecce homo-nak nevezhet?“ (Žižek)
3. Nem egészen világos a helyzet a *szereket* szó használatánál sem. Az itt használatos szó nélkülöz mindenféle metafizikainak tekinthető mélységet. Félreértjük, ha azt mondjuk, hogy a mi szóhasználatunk szerint ezt így inkább elnézéssel, megtűréssel helyettesíthetnénk? Esetleg valami *laissez faire* magatartást jelölne inkább, aminek át kell vennie a társadalomszabályozó szerepet – a lejárt érvényű törvény(ek) helyett. Ez a szeretet nem „hosszútűrő, kegyes, nem hisz mindent, nem remél mindent, nem tűr el mindent“ (1Kor 13), ez a szeretet egalizál, uniformizálni kívánja az emberek társadalmát.
4. Hogyan helyezhető el ez a messianológiai koncepció az egyáltalán egységesnek nem mondható zsidó messiási váradalmak együttesébe? Minden idők messiás-várását ambivalencia jellemezte: egyrészt a szétszórt Izrael összegyűjtésének soha végérvényesen ki nem irtott álma fűtötte. Másrészt hűtötte a mindenkori messiások fellépésével járó bukások kockázatától való félelem. – Ezen kívül: a messiási váradalmak soha nem jártak együtt a tóra teljes hatályon kívül helyezésével. Ennek már a gondolata is blaszfémia-számba ment volna. Még a messiási váradalmakban olyan nagy szerepet játszó jeremiási ígélet sem megy túl a DIATHEKE képzetén (Jer 31,31), amelynek dokumentuma a tóra. Kérdés, hogy Agamben joggal érvelhet-e, amikor 2Kor 3,14-et úgy magyarázza, mintha a PALAIA DIATHEKE „a messiásban tétetik hatálytalanná“. Pál ott nem a diatheke, hanem az azt elfedő KALUMMA=lepel hatálytalánításáról szól.
5. Az érvelésben nagy szerepet játszó 1Kor 7,29-32 értelmezése is igen vitatott. Kérdés, hogy Pál kifejezését helyesen értjük-e, ha az elhívás **vissza**-hívását látjuk benne. Agamben filozófia érvelése ez: „A HOS ME a messiási élet képlete és a KLESIS legmélyebb értelme. Az elhívás semmihez és sehova nem szól. Ezért marad azonos avval a jogállapottal, amelyben mindnyájan elhívottak, s éppen ezért történik az elhívás visszahívása. A messiási elhívás az elhívás visszavonása.“ – Ezzel szemben Pál nem az idő rövidségére való tekintettel int, hogy összeszedetten és éberén fogadja a gyülekezet a majdan visszatérő Urat?

***

Idézett irodalom

- Giorgio Agamben: Il tempo che resta. Un commento alla lettera ai Romani. Torino, 2000. (Német ford.: Die Zeit die bleibt. Ein Kommentar zum Römerbrief. 2006.)
- Alain Badiou: Saint Paul ou la naissance de l'universalisme. 1998. (Német ford.: Paulus. Die Begründung des Universalismus. 2002.)
- Havoj Žižek: Die gnadenlose Liebe, 2001. – Die Puppe und der Zwerg. Das Christentum zwischen Perversion und Subversion. 2003.

Boór János:

TRADUTTORE – TRADITORE, FORDÍTÓ – FERDÍTŐ...
Az igehirdetés alapanyaga a Csillaghegyi Evangélikus Gyülekezetben, 2008
fehérvasárnapján, március 30-án a 10 órai istentiszteleten

Kedves Evangélikus Testvéreim!

0. ÖKUMENIKUS ÉLETÚTAM.

Nagy megtiszteltetés és nehéz feladat számomra, egy héttel húsvét után, hogy itt a csillaghegyi evangélikus gyülekezetben „méltatlan szolgaként” elláthatom az igehirdető szolgálatát. Köszönöm a meghívást és a megbízatást.

Mielőtt belekezdenék a Biblia és a Reneszánsz évében választott tulajdonképpeni témámba, amelynek címe olasz közmondás: *traduttore – traditore*, latinul *traductor–traditor*, magyarul „fordító – ferdítő”, röviden visszapillantok arra a hosszú útra, amely ide a csillaghegyi evangélikus gyülekezet szószerkezetéhez elvezetett.

A római katolikus egyházban a vértanúhalált halt *Kálló Ferenc* tábori főesperes 1932-ben keresztelt meg. Az anyaszentegyház megosztottságát életemben először fájdalmasan a kőszegi katonaiskolában („Az iskolában a határon”) éltem meg, amikor egy esti kivonuláson *Csont Béla* nagybányai református növendéktársam kövel megdobott, mert én állítólag a protestánsokat pogányoknak neveztem. Lehet, hogy így volt, erre nem emlékszem már. De abban az időben mi katolikusok egy zsinagógába, de még egy protestáns Istenházába sem léphettünk be. Szinte fordulat az életemben, amikor már a világháború után ciszterci diákként egy pesti protestáns leánygimnázium tanulóinak kellett Székesfehérvárra idegenvezetőként bemutatnom, és egy leányzó nagyon megtetszett. Nagy lépés az ökuménia útján életemben, hogy az iskolák államosítása és az egyesületek feloszlása után a Bokor Bázisközösség előmozgalmában már rendszeresen tartottunk titokban protestáns diákokkal együtt bibliamagyarzatokat, amelyeken tk. a már megboldogult *Németh Géza*, a budapesti református Erdélyi Gyülekezet későbbi alapítója is részt vett. Jezsuita kispapként, ún. skolasztikusként egyháztörténetet tanulva már felismertem a római egyház felelősségét az egyházszakadásban. 1956-ban nyugatra menekülve először még jezsuita növendékként, később világiként tevékenyen részt vettem a Pax Romana, a nemzetközi katolikus egyetemista és értelmiségi mozgalomban, amely el volt kötelezve az ökumenizmusnak (Spanyolországban pl. ökumenikus összetételű a tagsága) és a II. Vatikáni Zsinat által meghirdetett *aggiornamento*-nak. Ebben a szellemben alapítottuk 1965-ben a máig megjelenő *Mérleg* c. tallózó folyóiratot, amely évtizedeken át, napról-napra szembesített a fordítás problémáival. A *Pax Romana* keretében kezdeményeztük a mi rendes évi kongresszusaink mellett (amelyeken rendszeresen előadtak protestáns gondolkodók, *Vajtától Hafenscherig*) az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemmel és az Evangéliumi Ifjúsági Konferenciákkal először Nyugat-Európában a Magyar Ökumenikus Találkozókat, az ötödiket és eddig sajnos az utolsót már itthon Gyulán 1995-ben rendeztük meg. E találkozókön évről-évre egymáshoz közelebb kerülve meghonosodott az Úr asztala körül is az eukarisztikus közösség, amint ez Münchenben is évtizedekig gyakorlat volt a Szent Quirinius Plébániánk és az Adventi Templom evangélikus gyülekezete között, amíg római nyomásra az egyháztanács tiltakozása ellenére meg nem szűnt. Hosszú út és fejlődés vezetett engem idáig.

1. MIRŐL NEM BESZÉLEK?

1.1. Először is a tárgyi, a személyek közötti és az alanyi tapasztalataink és intuíciónk megfogalmazásának nehézségeiről nem szólok, amivel most én is küszködöm, és ami minden ismeretelmélet legsúlyosabb problémáját jelenti, hogy ti. miképpen ragadhatjuk meg végérvényesen vagy csak közelítően, torzítás és meghamisítás nélkül, általános fogalmainkkal, modellszerű, elvont kifejezés- és beszédmódunkkal a mindig kimeríthetetlen valóságot. Talán e problematika is felvetődik az Örökkévaló képi ábrázolásának bibliai tilalmában, bár a teológiai viták a zsidóknál bizonyára nem voltak megtiltva. Talán ugyanebből az okból panaszkodott *Luther Márton* alkotó életének utolsó napjain, hogy nem tudja már teljesen átdolgozni német bibliafordítását. Kicsit hasonlóan *Aquinoi Tamás* halál előtti kijelentéséhez, miszerint pelyvának tekinti nagy Teológiai Summáját.

1.2. Másodszor nem tárgyalom a plágiumot, amikor a fordító egyenesen rablóvá válik, mások szellemi alkotásait eltulajdonítva. Az általam lektorált anyagokat gyakran a hazai szellemi életben megbecsült szerzők orozták el, akik olyan jeles folyóiratokban publikálhattak, mint a *Hitel*, a *Magyar Tudomány*, a *Theológiai Szemle* és a *Vigilia*, oly nagy írók rossz példáját követve, mint *Goethe*, *Dumas*, *Brecht* és *Eco* (vö. *Mérleg*, 92/2., 218–9. l.). Az Újszövetségi Szentírásban persze gyakran nem a tanításokat, hanem a tekintélyes tanítók neveit volt szokás eltulajdonítani. Sem János evangéliuma, sem Pál Apostol mind a 14 levele nem származik a Bibliában feltüntetett szerzőtől.

2. AMIRŐL SZÓ LESZ: FORDÍTÁSI HIBÁK AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN.

2.1. Egyszerű bibliaolvasó emberként, és nem szentírástudósként – mert ez nem vagyok – szeretnék most a Biblia és Reneszánsz Évében erről elmélkedni. Mindnyájan gyakran megakadunk olyan igéken, amelyeket egyszerűen nem értünk. Ezekkel kapcsolatban azt a hipotézist állítottam fel, hogy ezek az értelmezhetetlen helyek általában fordítói ferdítések, ahol a *traduttore – traditore, a traductor – traditor* vezet minket félre. Legelőször a nyugati nyelvekből készült teológiai tanulmányok magyar fordítását lektorálva jöttem rá arra, hogy az ezekben idézett bibliai helyek a magyar bibliafordítások szerint gyakran nem illenek be a szövegbe, még a legtöbb szerencsém a Magyar Bibliatanács megbízásából a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya által 1975-ben kiadott Bibliával volt. Amin persze csak addig ütköztem meg, amíg nem tudatosodott bennem, hogy bibliáink fordítások fordításainak fordításai, pontosabban héber és arám szövegek görög fordításai latin fordításának (a Tridenti Zsinat által a katolikus egyházban kanonizált Vulgata) népnyelvi fordításai... Ferdítések ferdítéseinek ferdítése?

Tudtommal ezt a súlyos problémát elsőnek *Julius Wellhausen*, göttingeni nyelvész és arabszakértő ismerte fel, amikor tanulmányozni kezdte a Színai kolostorban 1892-ben megtalált és már 1884-ben közzétett szír evangéliumokat, amelyeket a görög-ből fordítottak. Ezek a fordítások a várakozás ellenére eredetibbeknek, simábbaknak, egységesebbeknek, szóval hitelesebbeknek mutatkoztak, mint a görög nyelvű evangéliumok. Feltehetően azért, mert a szír nyelv közeli rokonságban áll az arámmal, amelyen *Jézus, Jesua* beszélt. Wellhausen fogalmazta meg a következő követelményt, amely nem döntötte meg a *Kurt Aland* gondozta *Novum Testamentum Graece* irányadó kritikai kiadásának tekintélyét, csupán viszonylagossá tette fontosságát: „Ha valaki Jézus beszédeit tudományosan magyarázni akarja, akkor képesnek kell lennie arra, hogy szükség

esetén vissza lefordítsa arra a nyelvre, amelyet Jézus használt.” (idézi *Günther Schwarz: Worte des Rabbi Jeschu, Eine Wiederherstellung*, Graz/Wien, 2003, 15. l.).

2.2. Az első példa: Szabad-e adót fizetni a császárnak? Mindnyájan jól ismerjük a történetet (Mt 22,17–22; Mk 12,13–17; Lk 20,20–26). „Akkor a farizeusok elmentek, és elhatározták, hogy szóval csalják törbe. Elküldték tehát hozzá tanítványaikat, a Heródes-pártiakkal együtt, akik ezt mondták: »Mester (azaz Rabbi B.J.), tudjuk, hogy igaz vagy, és az Isten útját igazán tanítod, és hogy nem törödsz senkivel, mert nem vagy tekintettel az emberek személyére. Mondd meg tehát nekünk, mi a véleményed: szabad-e adót fizetni a császárnak, vagy nem?« Jézus felismerve gonoszságukat, így szólt: »Mit kísértetek engem, képmutatók? Mutassátok meg nekem az adópénzt!« Azok odavittek neki egy dénárt. Jézus megkérdezte tőlük: »Kié ez a kép és a felirat?« »A császáré« – felelték. Jézus erre kijelentette: »Adjátok meg tehát a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené.« Így olvasom az előbb említett magyar fordításában. Adó a tributum capitis, azaz fejadó és – sarc, ami miatt három évszázad alatt 62 felkelés tört ki a római gyarmatosító hatalom ellen; az istenkáromló felirat: *Tiberius Caesar Divi Augusti filius Augustus*, „Tibériusz császár, az isteni Augustus fia, Augustus”. Emiatt egy istenfélő zsidó meg sem érinthette. *Pinchas Lapide* (1922–1997) németországi zsidó újszövetség-kutató szerint „a görög szövegben nem az áll, hogy »adjátok meg«, hanem – jó héberséggel – az, hogy »adjátok vissza!«” Itt az evangéliumfordításaink súlyosabb fordításával állunk szemben, az *ἀπόδοτε* (*apodote*) görög szó fordítása nem „Adjátok meg”, hanem „Adjátok vissza”. Vagyis kézbe se vegyék, ne használják a császár pénzét, hanem adjátok vissza neki a tulajdonát. Mintegy erőszakmentes ellenállásra szólít fel itt Mesterünk. Szó sincs itt semmiféle vallási kötelezettségről vagy tiszteletről a császár iránt, ami a Római Levél 13. fejezetének elején is megfogalmazódik: „Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől...” Kiváltképpen ez a kis „vissza” igekötő hiánya alapozta meg teológiailag a Trón és Oltár két évezredig tartó ártalmas szövetségét *Páltól, Ágostontól Lutherig* és a *Hitlerhez* mindvégig hűséges német keresztényekig, ez az alapja a *Nagy Konstantin* alapította római birodalmi egyházban végig követhető szövetségnek a politikai reakcióval, szemben az emancipációs és felszabadító mozgalmakkal, valamint forradalmakkal. Annak ellenére, hogy már ó- és középkorban a zsarnokgyilkossággal kapcsolatban kialakult az ellenállási jog etikai tanítása, de ez általában nem vált a politikai életet megmozgató irányelvvé. *Traductores, traditores!* (vö. *Pinchas Lapide: Ist die Bibel richtig übersetzt?* Bd.2, Gütersloh, ²1996, 56–59. l.; „Érted vagyok”, 2007/2. sz., 2–4. l.; *Günther Schwarz/Jörn Schwarz: Das Jesus-Evangelium*, Zusammengestellt und übersetzt aus griechischen und altsyrischen Vorlagen aus außerbiblischen Quellen, München, 1993, Lapide-hez hasonlóan fordítja a 25,25-ös sornál, 139.1.)

2.3. Második példa: Az ellenséggyűlölet vallása-e a zsidó vallás? „Hallottátok, hogy megmondatott: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznek titeket, hogy legyetek mennyei Atyátoknak a fiai.” (Mt 5,43 sk.) Évezredekken keresztül kiváltképpen ez az igei hely táplálta azt az előítéletet, hogy a zsidóság a gyűlölet, a kereszténység a szeretet vallása. *Pinchas Lapide* a *Mérleg* 17. évfolyamában 1981-ben a 340–341. oldalon (eredetileg a *Lutherische Monatshefte* 1981/9. számában) írja ezzel kapcsolatban (egyébként egy hirhedten plagizáló honfitársunk ezt a cikket tette közzé saját neve alatt „Dativus ethicus” címmel a *Vigiliában*): „E jól ismert hely első mondata

őszövétségi idézetet foglal magában (Lev 19,18), amit Jézus is »első parancsként« hangsúlyoz (Mt 22,39). Ezután egy valótlanság következik, amely lehetetlen, hogy Jézustól származzék. Még a katolikus »Jeruzsálemi Biblia« is kénytelen hozzátenni az állítólag megparancsolt ellenséggyűlölethez: »E parancsolatnak a második része ... nincs meg a régi törvényben, tehát itt sem fordulhat elő«. Még világosabb *Ethelbert Stauffer*, aki nem gyanúsítható filoszemitizmussal: »Joggal tiltakozott a zsinagóga kezdettől fogva Mt 5,43 ellen. Nem létezik olyan törvény sem az Őszövétségben, sem a Talmudban, amely az ellenség gyűlöletét írná elő« (*Die Botschaft Jesu*, Bern, 1959, 126. L.)” Honnan került akkor ez a mondat az evangéliumba? Lapide másutt (*Ist die Bibel richtig übersetzt?* Bd. 1., Gütersloh, 1997, 103. l.; *Die Bergpredigt, Utopie oder Programm?* Mainz, 1892, 88. l.) *Moore Cross* nyomán arra mutat rá, hogy az Mt 5,43-ban Jézus vagy az evangélisták az esszénus szeparatizmussal és a qumráni ellenséggyűlölet parancsával (I QS 1:9–10) szállnak vitába.

2.4. Harmadik példa lehetne a Passió. Ehhez ismertetnem kellene *Vermes Géza* barátom „Passió” c., magyarul is megjelent kis könyvét és *Pinchas Lapide: Wer war schuld an Jesu Tod?* c. könyvét, amelyeket húsvétra készülve áttanulmányoztam. Magammal hoztam az utóbbi szerző *Ulrich Luz* svájci református teológussal együtt kiadott „A zsidó Jézus” c. művét, amely a 40. oldaltól tárgyalja Jézus perét. E kiadvány érdekessége, hogy *Ittész Nóra* szerkesztésében, *Babits Antal* és *Donáth László* lektori gondozásában hagyta el a sajtót 1994-ben. Tudtommal sajnálatos módon ez Lapide egyetlen magyar nyelven megjelent műve.

(A 11. lapoldalon a második bekezdés végén olvassuk a zsidóság Jézus által megjövendőlt keresztútjának felidézése (Mk, 13,13) után: „S akiknek mindebben hinniük kellett – azok zsidók voltak.” A „Wer daran glauben mußte, waren die Juden” német eredetit (11. l.) helyesen így kellett volna fordítani: „S akiknek mindebbe bele kellett pusztulniuk – azok zsidók voltak.” Mindezt szerényen azért teszem szóvá, hogy ha már a németet élő nyelvként beszélők is tévedhetnek, akkor mennyivel inkább megeshet ez a holt nyelveken írt szövegek fordítóinál.)

Lapide fejtegetéseinek lényege: Jézus Judás általi állítólagos elárulása, majd elfogatása, kihallgatása a zsidó főtanács és Pilátus előtt nem folyhatott úgy le, ahogy az evangélisták elbeszélik. Az események időrendjét is nehéz rekonstruálni, kezdve az utolsó vacsora időpontjával. A főtanácsnál történekről aligha lehettek pontos információik az evangéliumok szerzőinek; az ott lefolyt tárgyalás egyáltalán nem felelt meg a zsidó jogi előírásoknak (nem hallgattak ki mentő tanúkat, Jézus nem követett el istenkáromlást, amiért a főpápnak meg kellett volna szaggatnia ruháit, az állítólag a szemére vetett messiási igény nem számított büntetnek, Jézus megesketése „Esküvel kényszerítlek az élő Istenre, mondd meg: Te vagy-e a Messiás, az Isten Fia?” is ellentmondott a rabbinikus hagyománynak, a per nem folyhatott éjszaka stb.). Pilátus ábrázolása az evangéliumokban túl szép ahhoz, hogy igaz legyen (ha az evangéliumok még nem is avatják szentté, mint később a kopt és etiópiai egyház). Ellentmond a korabeli történetírók, főleg *Josephus Flavius* roppant kegyetlenként ábrázolt Pilátus-képének. Nyilvánvaló a késői szándék a római hatalom felmentésére és a felelősségnek a zsidókra megkísérelt áthárítására a római birodalomban megkezdett pogány misszó érdekében stb. Mindezeket az összefüggéseket zsidó bibliatudósok megfigyeléseim szerint könnyebben felismerik, mint keresztény kollégáik. Ezért is nagyon sajnálom, hogy a Biblia Évébe hazánkban ők – ha nem tévedek – nem lettek bekapcsolva.

2.5. További példák: „Teve” (hajókötél helyett) a tú fokán (Mt 19,24); az „okos” intéző (Lk 16,1–9) eufemisztikus „dícsérete” az elítélés helyett; Dícsérjétek Istent orgonával... (Zsolt 150); két számaron lovagolva (Mt 21,2; Zak 9,9; Mk 11,2; Lk 19,30), a feltámadt Jézus Mk és Mt szerint Galileában, Lk és ApCsel szerint Jeruzsálemben jelent meg tanítványainak, mely ellentmondást Lapidé azzal oldja meg, hogy a görög fordítók feltehetőleg nem ismerték a hasonló nevű jeruzsálemi negyedét (Galilah Jerusalem) Betánia környékén. Itt Jn 11,1; Mk 11,11; Jn 11,43 sk és Mt 26,6–13 tanúsága szerint az apostolok még otthonosak lehettek.

3. TANULSÁG: „miért nem ítéletek meg magatoktól, hogy mi a helyes?”

3.1. Hibaforrások lehetnek a hiányos nyelvi ismeretek (arám, héber, görög, latin), a nyelvek egészen eltérő szerkezete, fogalomrendszere (kényes, a hagyományos krisztológiát megkérdőjelező példa „Isten fia” gyökeresen eltérő jelentése a zsidóknál és a görögöknél, ill. rómaiaknál), szelleme, másolási hibák a betűképek (pl. Jézust megkeresztelkedésekor „a magasságból közvetlenül” vagy „galamb képében” árasztotta-e el a menyeyei Atya ereje, vö. *Günther Schwarz/Jörn Schwarz: I.m., 10., 353. l.*) és szavak vonalán, hozzáadások, kihagyások és elhamarkodott javítások, utólagos magyarázatok vagy maga a tanfejlődés, önkényes átértelmezések, hitejesztési érdekek, dogmatikai törekvések és így tovább.

Ez utóbbit szemlélteti *Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: A Názáreti Jézus, Első rész, A Jordánban való megkeresztelkedéstől a színeváltozásig* c. (Budapest, 2007) világszerte nagy visszhangot kiváltó műve. Témánk szempontjából tanulságos *Paul Wess* innsbrucki pasztorálteológia-docens kritikája („Wahrer Mensch vom wahren Gott, Eine Antwort auf das Buch »Jesus von Nazareth« Papst Benedikts XVI.” in: „*Jesus von Nazareth*” *kontrovers, Rückfragen an Josef Ratzinger*, Berlin, 2007, 65–81. l.). Wess nem kevesebbet állít, mint azt, hogy „János-evangélium és a Filippiekhez írt levél nem tanúsítja Jézus Krisztus istenségét”. Először amellet érvel, hogy a János-evangélium prologusát hibásan fordították le a görögből a latinra és ennek nyomán a nemzeti nyelvekre. Itt csak az első versből ragadjuk ki az „Isten volt az ige” mondatot. Ez Wess szerint helyesen az „isteni volt az ige” mondattal fordítandó, mivel a görögben, ha egy névszói állítmányi rész (itt Isten, *theós*) a határozott névelő (az, *ho*) nélkül áll, akkor a görög nyelvtan szerint melléknevet jelent. Wess ellen vethetjük persze, hogy miképpen követhetett el a Nikaiai I. Egyetemes Zsinaton (325) hangadó *Nagy Szent Atanáz* (295–373) görög egyházatyától kezdve, *Szent Jeromoson* (347–419/420) át egészen a Neovulgata mai kritikai kiadásáig számtalan bibliatudós ilyen szövegértelmezési vagy fordítási hibát? Talán a legendaképződés, vagy az ariánus eretnekekkel folytatott vita heve, vagy a *Nagy Konstantin* császár (akit meg számos gyilkossága ellenére az ortodox egyház tisztel szentként) egyeduralmi törekvései volt a rossz tanácsadó? *Traduttore traditore?*

Wess ezek után a Filippiekhez írt levél csodálatos himnuszának (Fil 2,6–11) ratzingeri magyarázatát veszi kritikusan szemügyre. Szerinte az „Isten formája” Jézusnak csak a minden emberre jellemző Isten-képmásiaságát jelenti, az Istennel való egyenlőség pedig nem fogható fel a vele való azonosságnak. Jézus, a második Ádám egyszerűen nem akart mint az engedetlen első Ádám olyan lenni, mint Isten. Amint Ézsaiás próféta szerint (45,23) Isten előtt hajol meg minden térd, a himnuszban is Jézus nevében, azaz általa is egyedül az Atyaistent illeti a dicsőítés. – Nagy érdeklődéssel várom XVI. Benedek és a szakkritika válaszát Wess e kihívó állításaira.

3.2. „Amint látjátok...” Lukács evangéliumából (Sárdy Péter barátomnak *Jézus kincse emberek kezében* c. könyve nyomán [Budapest, 2001, 16. l.], amelynek sokat köszönhetek) idézem Jézusnak az önálló gondolkodásra és „tudományos-kauzális magyarázatra” biztató józan szavait (12, 54–57): „Amikor látjátok, hogy felhő támad nyugatról, mindjárt azt mondjátok, hogy eső jön; és úgy lesz. Amikor pedig azt halljátok, hogy déli szél fúj, azt mondjátok, hogy hőség jön; és úgy lesz... a föld és ég jeleiből tudtok következtetni... Miért nem ítéletek meg magatoktól, hogy mi a helyes?” E kérdés és kérés hozzájárulhat ahhoz, hogy a mai textus szerint (1Jn 5,4–10a) evangéliumi hitünk meggyőzhesse a világot.

Köszönöm, megtisztelő figyelmeteket!

***

VÁLASZ - FELKÉRÉSRE

Kedves János!

Úgy látszik, én már „ökuménikus” korodban ismertelek meg, mert számomra kezdettől fogva a keresztény testvéreim közé tartoztál. Ezt örömmel és hálával állapítom meg. Együtt tartottalak számon Békés Gellérttel, Vass Gyurkával és Weissmahr Bélával. Köszöm, hogy közétek tartozhattam (vagy szerényebben: hogy kapcsolatban lehettem Veletek...). – A MÉRLEGBŐL igen sokat tanultam (s az se zavart, hogy valamikor egyszer egy hozzászólásomat (?) válaszra sem méltattad). Ilyen értelemben nem tartottam valami „üzemi balesetnek”, ha evangélikus gyülekezetben szolgáltál.

A „prédikációhoz” hozzászólást kértél. Ime:

1. Szellemes és kicsit cinikus olasz közmondásodnál azonnal Reményik Sándor gyönyörű verse jutott eszembe: „A fordítás, a fordítás alázat / Fordítani annyit tesz, mint meghajolni / Fordító annyit tesz, mint kötvé lenni / Valaki mást, nagyobbát átkarolva / Félig őt vinni, félig vele menni.” (A fordító – Károli Gáspár emlékezetének).
2. Wellhausen mellett feltétlenül meg kell említeni Joachim Jeremiast, nagyon tisztelt mesteremet, aki még a Miatyánk arámba való visszafordításával is meglepte a kutatókat. Ha jól látom, sem a *Bibel in gerechter Sprache*, sem más modern fordítások nem voltak rá nagy tekintettel.
3. Felsorakoztatott fordítási hiba-példáid a legsúlyosabb következményekkel járók közé tartoznak. Magam mindig is bizalmatlan vagyok igehirdetési előkészületeimben: túl tucatnyi fordításon gyakran kötök ki – a saját fordításnál, bár nem rendelkezem a bibliai nyelvek „előnyelvei” ismeretével.
4. Meglepett, hogy előadott szövegedet magad is „prédikációnak” nevezed. S ha a szót macskakörmök közé tetted is, nézeteink a prédikáció mikéntjéről, feladatáról és szerepéről igen különbözőknek látszanak. A prédikáció három homiletikai kritériumát a magam részéről igen fontosnak tartom: a jó előkészítést, az adott/választott szöveg hallgatók számára való jó lefordítását s végül üzenetének lehető hű tolmácsolását. A három összetartozik és egyik sem élvezhet előjogokat a másik kettő rovására. Pietista rövidzárlat a harmadik kizárólagos favorizálása („majd a Szentlélek különben is

megsúgja...”), – naívság a szövegről való „elmélkedés”, a korábbi „szentbeszéd” – szakmai rövidzárlat, ha a dolgozószoba kívánja a szószéket helyettesíteni. Egyik sem építi a gyülekezetet önmagában, azaz nem felel meg a kériügma vagy az evanglidzein kritériumának. A te jó munkádat ebben az utolsó csoportban látom. Remek előkészület, a téves fordítások precíz bemutatása figyelemfelkeltő. De Jánosom, hol marad a jó hír, az euaggelion? Ezt pedig sem információ, sem tévedések felsorolása nem pótolhatja, mert különben „éhen marad” a gyülekezet.

5. Végül, úgy gondolom, hogy a lélektani tényező sem mellékes: milyen masszívan stabil, a maga hitében abszolút meggyökerezett kell legyen az az istentiszteleti közösség, amelyet az igehirdetés kizárólag negatívumokkal szembesít? Elbír-e első hallásra ilyen mondatot: „Sem János evangéliuma, sem Pál apostol mind a 14 (?) levele nem származik a Bibliában feltüntetett szerzőtől”? Mi szól például az ellen, hogy nem János írta-e az evangéliumot, mégha nem is az apostol? Ami pedig a páli leveleket illeti, ott sem lehet kategorikusan deklarálni az álszerzőséget. Vagy van tényleg megbízható alapunk ehhez?

*Vedd kegyesen eme morfondírozásaimat!
Szeretettel köszönt, Gémes Pista*

***

„A gyermeknevelés igen bizonytalan ügy. Ha sikerül, akkor az küzdelem és gond volt. De ha nem sikerül, akkor az efölött érzett szomorúság semmi mással össze nem hasonlítható.”

Démokritosz görög filozófus (Kr.e. 400 körül)

Glatz József:

Az óriásalma
(30 éve halt meg Ordass Lajos)

Lajos bácsit, kiről magunk közt csak így beszéltünk, személyesen alig ismertem. Nevét persze már gyermekkoromban gyakran hallottam; szüleim emlegették, bizonyos distanciával, de elismeréssel. Akkor még Wolf Lajosnak hívták.

Fiával a fasori gimnáziumban egy osztályba jártam, a teológián pedig évfolyamtársak lettünk. Barna nem sokat beszélt. Ha valamit mondott, annak súlya volt. Kedveltem őszinte szerénységét.

1944 őszén egyik tanárunk valamely óra kezdetén különös nyomatékkal megjegyezte: „Látom, már nem Wolf, hanem Ordass a neved.“

13 éves voltam, a politikai összefüggésekkel nem voltam tisztában, de tanárunk hanglejtéséből megértettem, azaz inkább megéreztem, hogy itt nem pusztán névcseréről van szó: ez „jel“, aminek valami mélyebb jelentése van.

Gimnazista voltam még, amikor Ordass Lajos, már mint püspök, meglátogatta rákosszentmihályi gyülekezetünket. Egy hétköznapi este előadást tartott. Már nem tudom, miről beszélt, de emlékezetemben él még a zsúfoltságig teli templom és a nagy csend: a gyülekezet áhítatos, feszült figyelme.

Jöttek aztán évek, amikor őt magát s nevét valami más, fojtó csend vette körül, míg el nem érkeztek 1956 csodálatos napjai.

Akkor már nem egyházi szolgálatban álltam, hanem egy budapesti „autóalkat részjavító“ vállalatnál hegesztgettem. November elején véletlen találkoztam az egyik szakival, akit közelebbről nem is ismertem. Röviden csak annyit mondott: „A ti püspökök jól beszéltek.“

1956 karácsonyától az Ausztriába került magyar menekültek közt végeztem lelkigondozó szolgálatot. Lutheránus egyházaink a minneapolis-i nagygyűlésre készültek. Ausztriában a kisebbségi egyházak számára volt valami előkészítő konferencia, melyre minket, menekült lelkészeket és teológusokat is meghívtak. A nyitó vagy záró istentiszteleten Lajos bácsi prédikált. Erre az igehirdetésre, annak központi üzenetére mindmáig jól emlékszem:

„Kettéhasadt világunknak elég baja van önmagával; ne tetézzük ezt még egyházaink huzavonáival.“

Istentisztelet után, séta közben, egymás mellé kerültünk s ő barátságosan megszólított: „Te vagy hát a Glatz Jóska. Barna mesélt rólad s elmondta, hogy egyszer egy óriás almát akartál egyszerre bekapni, de hiába erőlködtél, nem sikerült. Az ilyen nagy almát csak harapásról harapásra lehet megenni.“ Megpróbáltam a múltat felidézni, de az említett esetre egyáltalán nem emlékeztem. Lassan aztán derengett bennem valami: az óriásalma csak kép.

Lajos bácsi Barnától biztos hallotta, hogy teológiai tanulmányaim során milyen kérdésekkel vívódtam és most azt magyarázta nekem, hogy vannak olyan kérdések, melyekre nincs gyors válasz, melyekkel csak lépésről lépésre tudunk megbirkózni.

Tanító mesét mondott nekem egyházunk püspöke.

Elgondolkoztatott, hogy ez az ember, akinek akkor más gondja is volt bőven, foglalkozott az én kérdéseimmel is; megpróbált megérteni és jó pedagógusként talpra állítani.

Évekkel később egyszer még Budahegyvidéken találkoztunk. Istentisztelet után feleségemmel hazakísértük. Mindenről beszéltünk:

Svédországról, Norvégiáról, Barnáról és a mi gyerekeinkről, – mintha családtag lettem volna.

***

„Vigyázó szemetek Kínára vessétek...!”

Az egész világ Kínára tekint ezekben a napokban. Ki azért, mert fél a kínaiak afrikai, félelmet keltő gazdasági és politikai behatolásától. Más arra figyel, hogy Kína politikai rendszere betartja-e az emberi jogokkal kapcsolatban tett ígéreteit, – okulva a tibeti vérengzésekből. Van, aki ebben a birodalomban olyan kielégítetlen és kielégíthetetlen piacot lát, hogy – félretéve minden skrupulust –, nyakló nélkül kész üzletelni vele. Józan politikusok már évtizedek óta óvnak és intenek, mert az emberiség több, mint egyhatodát kitevő kínaiak egyre öntudatosabban emelik ősi kultúrájukat a szerintük romlott nyugatié fölé. Nem kevesen a múlt század 30-as éveinek sokat rettegett rémét látják ebben az új „sárga veszedelemben“.

Kínára szegzi tekintetét két héten át a sportvilág: az olimpiai játékok történetében először rendezheti meg ezt a hivatalosan a népek barátságát előmozdítani kívánó vetélkedőt, amelyre az utóbbi időben egyre nagyobb árnyakat vet az üzlet, a spekuláció, a doping nem egészen alaptalan vádja.

Kínára tekint a kereszténység, mert ott – úgy tűnik – bőségesen kiegyenlítődnek a nyugati kereszténység hihetetlen mérvű deficitje. Van és lehet-e ott kereszténység? S ha igen, vajon milyen az? Az állam által engedélyezett és szigorúan ellenőrzött keresztény egyház tanításában, erkölcsi erejében, missziói lendületében megfelel-e a „mi“ elképzeléseinknek? S egyáltalán milyen nagyságrendben lehet erről a kereszténységről beszélni?

Inkább csak találgatásokra, mint konkrét válaszokra vagyunk ráutalva. Azt már tudjuk, hogy van hivatalosan engedélyezett és hivatalosan nem engedélyezett része ennek a kereszténységnek. Azt is, hogy az ottaniak keveset értenek a mi felekezetieskedésünkből. Egy interjú szerint állítólag minden kínai keresztény ismeri és nagyra tartja Luther nevét, valamint a római pápáét is. De hogy ez mit jelent?

A németországi székhelyű China Zentrum közölt nemrég érdekes adatokat az ottani római katolicizmusról. Eszerint 12-14 millióra teszik a tagjaik számát, akik 138 püspökségben élnek és kb. 6000 templommal, kápolnával rendelkeznek. Püspökeik szám 54 (engedélyezett) és 34 (nem engedélyezett), a papoké 1800 és 1000, a szerzetes nővéreké 3700 és 1300. 13 és 10 szemináriumban tanul jelenleg 1000 és 800 papnövendék, ezen kívül 60 és 20 noviciusuk van. Ugyancsak kiképzésben van 700 és 600 apácájuk.

A kerek számok mutatják, hogy itt nem pontos, inkább körülbelüli adatokkal van dolgunk. De akkor is megérdemlik, hogy a keresztény világ szemét Kínára vesse. S ha igaza van azoknak a számítgatásoknak, amelyek szerint a kínai protestánsok száma nem igen maradna el a római katolikusokétól, akkor tényleg oda kell figyelniünk – és nem csak az olimpiai játékok miatt!

***

Tiszteletadás

Egyházi énekeskönyveinkben bőven találunk idegenből átvett korálokat, zsoltárokat. Ezek mindegyikének története és sorsa van. Az átvételhez azonban az is hozzátartozik, hogy tiszteljük a szerző szándékát. Mindig bántó, ha rosszul fordítunk egy-egy éneket vagy – ilyen vagy olyan megfontolásból –, megkurtítjuk szövegüket, elferdítjük dallamukat. Ilyen sors jutott Paul Gerhardt „Wach auf mein Herz und singe...” kezdetű, nagyon szép és kedvelt énekének. Ennek a legnagyobb evangélikus énekköltőnek tavaly ünnepeltük születése 400. évfordulóját. Gerhardt a szöveget 1647-ben írta és – mint ahogy az nála gyakran előfordult! – életének nem is valami nyugodt szakaszában. Mert nehéz sorsa, úgy látszik, még álmában sem hagyott neki nyugtot. Éneke valóságos „kísértéstörténet”.

Úgy érzi, hogy a sötét éjszaka leple alatt „kikért engem a sátán”. Az ágyát körülvevő „sötét árnyak” nagy félelmet keltenek benne. Ám ő a félelmek közepette is Istenében bizakodik, aki a „vártán áll”. Költőnk közben azt is megtapasztalja, hogy ez az Istenben vetett töretlen bizalom bőségesen „kifizetődik”: Isten azzal az ígérettel válaszol, hogy „megéli a napkeltét”. Vagyis átsegíti őt a kísértés sötét éjszakáján.

Ezen a ponton pedig már nem is meglepő, hogy megjelenik a tipikus gerhardti fordulat: a túláradó, önfelelt hálaadás. Tudja, hogy mindaz, amivel ő a háláját fejezhetné ki, igen kevés, az viszont szívből jön. Sőt ez a hálaadás még erőforrásnak is bizonyul: fellelkesíti őt Isten további segítségének a buzgó kérésére. Nincs nagyobb vágya, mint hogy Isten rajta végbemenő akaratával összhangban folytathassa tovább az életét. Hadd legyen abban „tetszése” az Istennek. – Az utolsó, kilencedik versben még áldást kér, ennek felajánlja szívét és – amíg elérheti az óhajtott végső célját, a mennyet –, lehessen tápláléka az Isten örök, mennyei kenyere, az ő Igéje.

Paul Gerhardt ezt az aktuális tudósítást éjszakai viaskodásáról és az isteni segítség megtapasztalásáról kilenc versszakban mondja el. Ezért minden énekeskönyv szerkesztőjének respektálnia kellene a szándékát! Különben nemcsak meghamisítja a költő egy bizonyos körülmények között született mondanivalóját, hanem a lerövidített közlés megkísérli a közlőt-fordítót, hogy pótmegoldásokhoz folyamodjék: azaz saját elképzeléseit csempéssze be a költő által nem kívánt módon.

A Dunántúli Ev. Énekeskönyv fordítója és szerkesztője is így esett áldozatul mindkét kísértésnek, amikor Gerhardt énekének kilenc verséből hármát, sőt talán még többet is törölt. A figyelmes olvasó ui. észreveheti, hogy a fordító nem csak kihagyott valamit, hanem egyenesen „mitológiatlanított” is. Átugrotta a 2. és 3. verset, hogy „Uram, te megtartottál”-al folytassa azt, amiről az 1. vers nem szólt. Így érthetetlen is az összefüggés. Fordító ennek áthidalására hozzáköltötte a „...megújult egészségben, lelki-testi épségben” kitalált pótlékát. Ez a nagyon felvilágosodás-korabeli általános vallásos szóhasználat hiányzik ugyanis az eredetiben. Ott kifejezetten az éjszakai kísértés, félelem és bizakodás, valamint a megmentés áll és nem semmitmondó „lelki-testi épség”, főleg nem „megújult egészség”.

**Paul Gerhardt: Wach auf, mein Herz, und singe...
(Ébredj fel, szívem, vigadj...)**

1. Wach auf, mein Herz, und singe
dem Schöpfer aller Dinge,
dem Geber aller Güter,
dem frommen Menschenhüter.

2. Heut, als die dunklen Schatten
mich ganz umgeben hatten,
hat Satan mein begehret;
Gott aber hat's gewehret.

3. Du sprachst: „Mein Kind, nun
liege,
trotz dem, der dich betrüge;
schlaf wohl, laß dir nicht grauen,
du sollst die Sonne schauen.“

4. Dein Wort, das ist geschehen:
ich kann das Licht noch sehen,
von Not bin ich befreiet,
dein Schutz hat mich erneuet.

5. Du willst ein Opfer haben,
hier bring ich meine Gaben:
mein Weihrauch und mein Widder
sind mein Gebet und Lieder.

6. Die wirst du nicht verschmähen;
Du kannst ins Herze sehen;
denn du weißt, daß zur Gabe
ich ja nichts Bessers habe.

7. So wollst du nun vollenden
dein Werk an mir und senden,
der mich an diesem Tage
auf seinen Händen trage.

8. Sprich Ja zu meinen Taten,
hilf selbst das Beste raten;
den Anfang, Mitt und Ende,
ach Herr, zum besten wende.

9. Mich segne, mich behüte,
mein Herz sei deine Hütte,
dein Wort sei meine Speise,
bis ich gen Himmel reise.

(Evang. Gesangbuch Nr. 446)

1. Ébredj szívem és zengjed
Dicséretét Istennek,
Ki minden jó adója,
A hívők megtartója.

2. Ma éjjel sötét árnyak
Vették körül az ágyat,
Kikért engem a Sátán,
De Isten állt a vártán.

3. Szólt: aludj kedves gyermek,
Vége a gyötrelemnek,
Ne rémülj meg felettébb,
Éld meg az új nap keltét.

4. Meglett, amit ígértél,
Új napra ébresztettél,
A bajból kimentettél,
Újból megvédelmeztél.

5. Hogyha hálámat várod
Vedd minden ajándékom:
Énekem, imádságom,
Szent oltárodra szánom.

6. Értük ne vess meg engem.
Jól ismered a szívem:
Tudod, nincs más sajátom,
Kedvesebb ajándékom.

7. Vidd véghez rajtam műved,
Segítőd hozzám küldjed,
Ki megoszt velem gondot
És bizton kézen hordoz.

8. Mondj áment tetteimre,
Segíts jó döntésekre.
Mit kezdtem és végeztem
Legyen tetszésed bennem.

9. Legyen rajtam áldásod,
Szívem legyen szállásod.
Igéd tápláljon engem,
Míg mennybe juthat lelkem.

(Ford. G.I.)

1. Ébredj fel, szívem, vigadj,
Istenednek hálát adj,
Aki néked ad mindent,
S minden veszélytől megment.

2. Uram, te megtartottál,
Mára felvirrasztottál
Megújult egészségben,
Lelki, testi épségben.

3. Ezért én most dicsérlek,
Atya, Fiú, Szentélek,
Hálaadó lélekkel,
Magasztaló énekkel.

4. Légy ma is oltalmazóm,
Én kegyelmes vigyázóm,
Angyalaid mellettem
Járjanak körülöttem!

5. Én igyekezetemben,
Beszédemben, tisztemben
Légy kegyes útmutatóm,
Segítőm és megtartóm!

6. Add rám ma is áldásod.
Legyen szívem szállásod.
Igédde táplálj engem,
Míg mennybe juthat lelkem!

(Evang. Énekeskönyv, 97.sz.)

Ugyanilyen idegen test a magyar fordításbeli 3. vers is. Gerhardt ezen az éjszakan nem dogmatikailag korrekt Szentháromság-tant tematizált, ehelyett ő a maga köteles hálájáról énekelt! – Teljességgel a fordító fantáziája szülte a 4. és 5. verset. Szerző nem bújik általános vallásoskodásba, hanem konkrétan tudja, hogy köteles hálája milyen következményekkel kell járjon. S ez lényegesen több, mint „igyekeztem“ és „tisztemben járás“, ami inkább felel meg polgári vallásos viselkedésszabályoknak, mint a költő elkötelezett segítségkérésének és a segítségben való töretlen reményének!

Kár, hogy az Evangélikus Énekeskönyv 1982-es kiadása, amely olyan buzgóan fogott neki kisebb-nagyobb változtatásoknak, ilyen erős kurtításra és hamisításra nem figyelt fel. Paul Gerhardt emlékének teszünk eleget, ha megkíséreljük „rehabilitálni“ gyönyörű énekének teljes szövegét a maga eredeti, személyes megtapasztalásában és szépségében.

***

BERTALAN APOSTOL NAPJA – AUGUSZTUS 24

Neve két apostol-listán, Mt 10-ben és ApCsel 1-ben szerepel, a 6. illetve a 7. helyen. A név arám szóösszetétel és azt jelenti, hogy Talmaj fia, amiből a görög Bartholomaios lett. Különbözik a személyéről semmi további adatunk nincs. Mivel azonban a listákon Fülöppel együtt említik, már korán felmerült a feltevés, hogy azonos lenne azzal a – egyébként szintén rejtélyes –, Náthánaéllal, akit ugyancsak Fülöp vezet oda Jézushoz, János evangélista tudósítása szerint. Evangéliumában ő az első, aki a megismert Jézusról így tesz bizonyosságot: „Rabbi, te vagy az Isten Fia, te vagy Izrael királya.“ Ezért nevezhette őt Jézus „igazi Izraelitának, akiben semmi hamisság nincsen“ (Jn 1, 46-51).

Eusebiustól származik az értesülés, hogy Bertalan Indiában, Tamással együtt terjesztette később a keresztény hitet és hogy oda magával vitte volna Máté evangéliumának egy héber-nyelvű példányát. – Az Érdy-kódex szerint Bertalan indiai pogány királyi nemzetségből származott volna és ezért is ment később téríteni éppen a hazájába.

Bertalan maga nem tehet róla, hogy neve tragikusan elhíresült és keresztények csak mély szomorúsággal tudnak rá emlékezni. 1572. Szent Bertalan éjszakáján kívánt a francia királyi hatalom végleg leszámolni az egyre erősödő és befolyásos hugenottákkal. A gonoszul megtervezett mészárlás a nyugati, római katolikus kereszténység egyik leggyászosabb szégyenfoltja! Nemcsak Coligny Gáspár életét ontotta ki, hanem csaknem kiirtotta a teljes protestantizmust is Franciaországban.

Bibliaolvasó kalauzok ezért ajánlják Bertalan-napi olvasásra a 2Kor 4,7-10 és Lk 22,24-30 szakaszokat. Az első az Isten erejéről szól, amely éppen a hitvallók szenvedésében lesz hatékony. A második pedig az Istennek való szolgálat méltóságát a konvenciók, hatalmi elvárások fölé helyezi.

***